

**FÂTİMİLERDE ve MEMLÜKLERDE DÖRT MEZHEP
BAŞKADILARININ TAYİNİ***
THE APPOINTMENT OF FOUR DENOMINATION CHIEF CADIS
IN FATIMIS AND MAMLUKS

Mehmet ŞEKER**

Öz

İslâm ve Türk İslâm devletlerinin hepsinde son derece önemli bir kurum olan kadılık, dinî ve adli görevlerin en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadılık, menşei Hz. Peygamber zamanında olan kadim bir görevdir. Raşit Halifeler ve Emevîler döneminde sürekli olarak gelişme gösteren kadılık, Abbasîler dönemindeyse kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Abbasî devletinin kurulmasından önce her memlekette bir kadı varken, Abbasîlerde ise her memleket için bölgeye göre çeşitli mezheplerden kadılar atanmıştır. Bu dönemde başkadılık kurumu tesis edilmiş olup Halife Harun Reşid tarafından ilk defa Kadı Ebu Yusuf, Başkadı (Kâdilkudât) olarak tayin edilmiştir. Daha sonra devlet merkezinde olduğu gibi merkeze uzak bölgelerde de kadılık, önemini koruyarak gelişmeye devam etmiştir. Mısır'da Fâtımîler döneminde konum ve değerini koruyan kadılık müessesesi, Memlûkler dönemindeyse daha sistemli bir kurum haline gelmiştir. Fâtımîler döneminde Vezir Ebu Ali Ahmed tarafından kısa süreliğine de olsa Mısır'da biri İmâmiye ve diğeri İsmâiliyye mezhebinden ikisi Şii, biri Mâlîki ve diğeri Şâfi mezhebinden ikisi de Sünnî kadılardan olmak üzere toplam dört başkadı tayin edilmiştir. Memlûkler dönemindeyse Sultan Baybars tarafından Şâfi, Hanefî, Mâlîki ve Hanbelî kadılarından birer kişi olmak üzere toplam dört Sünnî Başkadı tayin edilmiştir. Bu durum Memlûkler devletinin son bulmasına kadar Mısır ve Suriye'de devam etmiştir. Sünnî dört mezhep içtihatlarını uygulayan her mezhepten bir başkadının olması durumu; İslâm tarihinde hukukun, idari ve sosyal hayat üzerine tesir eden çok zengin bir uygulama örneğidir.

Anahtar Kelimeler: Şii ve Sünnî kadılar, dört mezhep başkadıları, Fâtımîler, Memlûkler

Abstract

In all Islamic and Turkish Islamic states judgeship (kadılık) is an extremely important and institution we see this institution as the most important of the religious and judicial duties. Origin of the judgeship, is an archaic task which depends on the time of Hz. Muhammad. Judgeship has developed continuously during the Raşit caliphates and Omayyads period and it has gained a corporate identity in Abbasid period. Before the establishment of the Abbasid state, there was a cadı in every country, while in the Abbasids, a lot of cadıs from different denominations were appointed for each country. Chief Cadi institution was established in this period, for the first time and Cadi Ebu Yusuf were assigned for a Chief Cadi (Kadilkudat) by the Caliph Harun Reşid. Afterwards, Cadi institution continued to be developed keeping with its importance in remote areas, as in the center of state. In Egypt, The Cadi institution that protects its position and value during the Fatimis period, has become more systematic institution in Mamluks period. In Fatimis period four chief cadıs were appointed for a short time by vizier Ebu Ali Ahmed in Egypt. Cadıs that one of them from İmamiye denomination, one from İsmâiliyye denomination, two of them from Shiite, one is from Maliki denomination and the other one is from Hanbeli. In Mamluks period, a total of four Sunni chief cadıs, Shafi, Hanefi, Maliki, Hanbeli, were

* Makalenin Geliş Tarihi: 16.12.2016, Kabul Tarihi: 06.02.2017.

** Dr, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, mehmetseker@gazi.edu.tr

appointed one by one, by Sultan Baybars. This situation continued until the end of Mamluks state, in Egypt and Syria. The situation of having a Chief Cadi in every denomination that implementing precedent rules for four Sunni denominations, shows us law is an example of a comprehensive application that affects administrative and social life in the history of İslam.

Keywords : Shiite and Sunni cadis, four denomination chief cadis, Fatimis, Mamluks.

1. Giriş

Kazâ [yargı], halk arasında ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturan memuriyet demektir. İnsan kendisi ile başka insanlar arasında ortaya çıkan problemleri çözecek diğer bir kişiye her zaman ihtiyaç hissetmiştir (Zeydan, 1328: c. 1, 217).

Kadılık, Hz. Peygamber zamanında olan kadim bir vazifedir (Kalkaşandî, 1915: c. 5, 451). İslamiyet'te kazâ'ya dair işlere ilk bakan zât Hz. Peygamber idi. Daha sonra Raşid Halifeler bu göreve baktı. Çünkü kazâ, hilafetin en önemli vazifelerinden birisiydi. Bu sebepten İslâm'ın ilk yıllarında halifelik makamına geçen kişiler bu vazifeye bizzat bakarak başkalarına havale etmezlerdi. Daha sonralarıysa İslâm Devleti genişleyip, devlet işleri çoğalınca halifeler gerek hilâfet merkezinde, gerek vilâyetlerde kendileri tarafından bir temsilci ile insanlar arasındaki davaları görmek için özel memurlara her zaman ihtiyaç duydular. İslâmiyet'te bu şekilde memurlar görevlendiren ilk zât Hz. Ömer'di. Hz. Ömer, Ebû Derdâ'yı kendisi ile beraber Medine'ye, sahabeden Şurayh'ı Basra'ya, Ebû Musa el-Eşari'yi Kûfe'ye kadı olarak tayin etmişti (Zeydan, 1328: c. 1, 217-218).

2. Başkadılığın [*Kâdilkudât*] Menşei

“Kadıların kadısı” anlamına gelen başkadılık, hukukun bütün dallarında söz sahibi olan geniş yetkili kadı demektir (Üner, 1978: 76-77). Maverdi *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserinde başkadıyı, halife adına onun yetkisini kullanarak genel olan bütün işlerde özel yetkisi olan görevli kimse olarak tarif etmektedir (Maverdi, 1989: 29).

Başkadılık görevi, dinî görevlerin en büyüğü, derece ve konum olarak da en rüt-belisidir. Başkadının görevleri; şer'î hükümlerin uygulanması ve yerine getirilmesi, yargıya ait işlerin icra edilmesi ve hasımların aralarının bulunması gibi meselelerdi (Kalkaşandî, 1914: c.4, 34-35). Başkadılar *Divânü'l-Mezâlim* [Sultanın/Sultana vekâlet edenlerin başkanlığını yaptığı yüksek yargı mahkemesi] toplantılarında adaletili olarak hareket etmek, İslâm hukukunu uygulamak, kamu yararına uygun hareket etmek ve mahkemede adaleti gözetmek gibi görevleri de yerine getirirlerdi (Üner, 1978: 86).

Başkadı kendisinin bizzat bakamadığı davalara *nâibler* [vekil] tayin ederdi (Kalkaşandî, 1914: c. 4, 34-35). Dolayısıyla başkadı ülkede bulunan her memleket için nâib tayin ederdi. Atamaları yapan kadı, “başkadı” diye adlandırılır ve bu sıfat yalnız onun için kullanılırdı. Onun dışındakiler ise “kadı” ya da “şu memleketin kadısı” diye adlandırılırdı. Aynı şekilde Endülüs’te de *kâdîlcemâa* adı verilen başkadılık, sorumluluğu altındaki memleketlerin kadılarını tayin ederdi (Üner, 1978: 76-78).

İslâm tarihinde ilk başkadı, Ebu Yusuf’tur (ö.182/798) (Bağdâdî, 1997: c. 14, 245, 247; Kettâni, 2012: c. 1, 378; Zeydan, 1328: c. 1, 218-219; Üner, 1978: 74; Mez, 2013; 276). Asıl adı Yakub b. İbrahim olan Ebu Yusuf, İmam-ı Âzam Ebu Hanife’nin öğrencilerinden olup Hanefî mezhebinde fıkıh usulü kitabı telif etmiş ve her yerde Ebu Hanife’nin fikhını yaymıştı. Abbasi Halifesi el-Mehdî tarafından kadılığa atanmış ve Halife Harun Reşid zamanında da kadılık yapmış ve yine onun tarafından başkadı olarak atanmıştı (Bağdâdî, 1997: c. 14, 245, 248).

Başkadı unvanını ilk defa alan Ebu Yusuf, Harun Reşid döneminde devletin önemli eyaletlerine kadılar tayin edilmesini teklif etmişti (Mez, 2013; 276). Ebu Yusuf’un ülkedeki bütün beldelere mi yoksa sadece başkent Bağdat’a mı kadı tayin ettiği meselesi ise tartışmalıdır. Bu meyanda Corci Zeydan, Ebu Yusuf’tan sonra gelen başkadıların, Bağdat kadılarını ve daha sonra da bütün kadıları tayin etmeye başladıklarını söylemektedir (Zeydan, 1328: c. 1, 219). Ancak Kettâni, *et-Terâtibü’l-İdâriyye* adlı eserinde Kâsım bin Kutluboğa’nın *Tabakat ul-Hanefiye* kitabından naklen, Ebu Yusuf’un Abbasi halifelerinden el-Mehdî, el-Hâdî ve Harun Reşid olmak üzere üçünün döneminde de kadılık vazifesini üstlenmiş olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Ebu Yusuf’un kendi zamanında kadı tayin etme yetkisine sahip olduğunu söylemekte, doğuda ve batıda da kadı tayin etme yetkisinin ona ait bir vazife olduğunu beyan etmektedir (Kettâni, 2012: c. 1, 378; Üner, 1978: 75).

Bunun yanı sıra Makrizî, *el-Hıtat* adlı eserinde Harun Reşid’in 170 (786-787) yılından sonra Ebu Yusuf’u başkadı olarak *kaza* yani yargı vazifesinin başına getirdiğini ve Abbasi Devleti’nde Irak, Horasan, Şam ve Mısır beldelelerinde Ebu Yusuf’un onayı olmadan hiçbir kimsenin kadılık görevine tayin edilmediğini ifade etmektedir (Makrizî, 1998: c. 3, 364). Görüldüğü üzere, Halife Harun Reşid birisini kadı atamak istediği zaman onu başkadı Ebu Yusuf’a sorar ve onun uygun gördüğünden başkasını da kadı olarak atamazdı. Dolayısıyla Ebu Yusuf’un başkadı olarak kadı tayin etme yetkisine sahip olduğu ve ülkede bulunan diğer kadıları da tayin ettiği açıkça görülmektedir.

Harun Reşid, Ebu Yusuf’un h. 182 [m.798] yılında vefatından sonra Ebu el-Buhterî’yi başkadılık görevine getirmiştir (Bağdâdî, 1997: c. 14, 247, 263). Dolayısıyla İslam tarihinde, Ebu Yusuf’tan sonra ikinci olarak başkadılık görevini yapan kişi Ebu el-Buhterî’dir.

Endülüs'te ve Mısır'da Abbasîlere çağdaş olan ya da daha sonra gelen halifeler ise Abbasîlerin uygulamaları ile yetinerek kendileri başkadıları, başkadılar da diğer kadıları tayin ederdi (Zeydan, 1328: c. 1, 218-219). Örneğin Fâtımîlerde ve Memlûklerde Suriye ve Kuzeybatı Afrika'da hukukî işleri yürüten, gerekli olduğu zamanda kadı nâiblerini atayan başkadı bulunmaktaydı (Üner, 1978: 78).

3. Abbasîlerde Dört Mezhep Başkadıları

Başlangıçta her memlekete bir kadı tayin edilirdi. Daha sonra İslâm toprakları genişleyince her şehre bir kadı tayin edilmeye ve hatta büyük şehirlerde birden fazla kadı görevlendirilmeye başlanmıştı. Bu kadılar her zaman halife tarafından tayin edilirdi (Zeydan, 1328: c. 1, 218-219). Dolayısıyla Abbasî devletinin kurulmasından önce her memlekette bir kadı vardı. Abbasîler devrinde ise her memleket için çeşitli mezheplerden kadılar tayin edildi. Sünnî dört mezhebin kadılarından her biri kendi mezhebini temsil ederdi. Her bir kadı kendi mezhebindeki kişilerin davasına bakardı (Üner, 1978: 77). Abbasîler, Hanefî, Şâfi, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden olmak üzere bölgedeki halkın mezhepsel durumuna göre sadece Sünnî kadılar tayin ederlerdi.

Abbasîler döneminde dört mezhepten kadıların tayin edilmesiyle alakalı olarak George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim-İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı* adlı eserinde Halife Nâsır'ın (h.574-622/m.1180-1225), Bağdat'ta kadı tayin etme meselesini dört mezhep ile sınırlamış olduğunu ve ayrıca Halife Mustansır'ın h.631 [m.1237] yılında Bağdat'ta inşa ettiği Mustansiriyye Medresesi'nde sadece Sünnî dört mezhebin bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Halife Nâsır ve Halife Mustansır'ın halk tarafından kabul görmüş olan Sünnî dört mezhebi pratikte uyguladıklarını ve bu halifelerin halk nezdinde kabul edilenin dışında bir uygulamanın dışına çıkmadıklarını belirtmektedir. Bunlara ilaveten Halife Nâsır'dan bir asır evvel, İslâm dünyasında Zâhirî mezhebine uyanların kalmadığını, yalnızca Sünnî dört mezhebin var olmaya devam ettiğini ve bu mezheplere uyma noktasında da âlimler arasında icmâ hâsıl olduğunu anlatmaktadır (Makdisi, 2012: 39-40). Bu meyanda George Makdisi, Makrizî'nin *el-Hıta'*ında ki naklini tenkit ederek onun Baybars'tan önce dört mezhepli bir yapının olduğundan haberdar olmadığını belirtmektedir. Hâlbuki Halife Nâsır ve Halife Mustansır'ın bu uygulamaları, sistemli olarak Sünnî dört mezhepten kadılar tayin etme uygulaması olmayıp, bölgelere göre değişiklik arz eden, kendilerinin ve halkın ekseriyetinin kabul etmiş olduğu Sünnî mezheplerden kadılar tayin etme meselesiydi.

4. Fâtımîlerde İki Şii ve İki Sünnî Mezhepten Dört Mezhep Başkadıları'nın Tayini

Fâtımîlerde dört mezhepten başkadıların tayini ile ilgili olarak Corci Zeydan, Fâtımî Halifesi el-Hafız b. Muhammed zamanında vezir olan Ebu Ahmed b. el-

Efdal tarafından dört mezhebin her birine göre hükmeden dört kadı atandığını söylemektedir (Zeydan, 1328: c. 1, 221). Mehmet Orhan Üner, Zeydan'ın bu görüşünün tarihi kaynaklara göre ispatlanmış olmadığını ileri sürmektedir (Üner, 1978: 82). Ancak tarihi kaynakların bu konuyla ilgili olarak naklettiklerine bakıldığında, Corci Zeydan'ın görüşlerinin isabetli olduğu müşahede edilmektedir.

İslam tarihinde, Baybars'tan önce, Fâtımîler'in çok kısa bir dönemi hariç tutulursa, dört mezhepten kadıların görev yaptığı bir dönem yoktur. Bu dönemde Fâtımîler, kendi kadılarıyla birlikte toplam dört kadı tayin etmişlerdi (el-Makdisî, 2012: 123). Bu dört başkadından her birisi kendi mezhebine göre hüküm verebilecek ve miras taksimi de yapabilecekti (Özen, 2001: 81).

Ebu Ali Ahmed b. el-Efdâl Şâhinşâh b. Emir el-Cuyûş, h.525 [m.1130/1131] yılında (Makrîzî, 1998: c.3, 389), biri İmâmiye ve diğeri İsmâiliyye mezhebinden ikisi Şîî, biri Mâlikî ve diğeri Şâfi mezhebinden ikisi Sünnî olmak üzere toplam dört başkadı atadı ve bu başkadılardan her biri kendi mezhebine göre hüküm vermekteydi (Makrîzî, 1998: c.3, 389; el-Makdisî, 2012: 123). H. 526 [m.1131] yılının Muharrem ayında Ebu Ali Ahmed öldürülünce (Makrîzî, 1998: C. III, 389; el-Makdisî, 2012: 123), diğer mezhep başkadılıkları iptal edilerek öncesinde olduğu gibi sadece İsmâiliyye mezhebinden bir başkadı görev yapmaya devam etti (Makrîzî, 1998: c. 3, 389). Makrîzî ve Makdisî'nin bu ifadelerinden açıkça anlaşıldığı üzere, Fâtımîler döneminde çok kısa bir süreliğine de olsa dört mezhep başkadılarının olduğu bir uygulama mevcuttur. Fâtımîler döneminde vezir Ebu Ali Ahmed tarafından bir yıl bile sürmeyen bu müddet zarfında Mısır'da, biri İmâmiye ve diğeri İsmâiliyye mezhebinden ikisi Şîî, biri Mâlikî ve diğeri Şâfi mezhebinden ikisi de Sünnî olmak üzere toplam dört başkadı tayin edilmiştir. Ebu Ali Ahmed'in İmâmiye Şîa'sına mensup birisi olduğu göz önünde tutulursa, onun, özelde İmâmiye Şîa'sını, genelde ise Şîiliği kuvvetlendirmek amacıyla bir ara geçiş formülü olarak Mısır'da yaygın olan Mâlikî ve Şâfi, Sünnî mezheplerinden birer kadı atamış olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere, tarih boyunca Mısır toplumu, çoğunlukla Sünnî olup özellikle de Şâfi ve Mâlikî mezheplerine mensuptu. Bu şekilde Ebu Ali Ahmed bürokrasideki taraftarlarına ek olarak halkın da desteğini yanına çekmek istemiş olmalıdır. Bu durum onun kısa bir zaman sonra öldürülmesiyle son bulmuş ve Mısır'da yeniden sadece İsmâiliyye mezhebinin otoritesi devam etmiştir.

5. Memlûklerde Sünnî Dört Mezhepten Başkadıların Tayini

Memlûklerde dinî kurumların en büyüğü başkadılık idi (Üner, 1978: 86). Başkadıların Mısır, Suriye ve Hicaz'da nâibleri vardı. Bununla birlikte yargı işini yürüten iki yüzden fazla kadı bulunmaktaydı (Zâhirî, 1894: 92; Üner, 1978: 87).

Memlûklerde önem bakımından derecelerine göre birinci sırada Şâfi Başkadısı, ardından Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî Başkadıları gelirdi (Zâhirî, 1894: 92; Tekindağ,

1961: 147-148; Üner, 1978: 86). Şâfi Başkadısı, konum ve derece olarak diğer mezhep başkadılarında daha büyük olduğu için Mısır'daki kadıları tayin etme ve azletme işine bakardı (İbn Battûta, 1992: 44).

Memlûklerde dört mezhep kadılarının tayini ile ilgili olarak Kalkaşandî, Mısır diyarında ilk defa her mezhepten bir kadı olmak üzere dört kadı tayin eden kişinin ez-Zâhir Baybars el-Bundukdâri olduğunu söylemektedir (Kalkaşandî, 1922: c. 1, 419). Makrîzî, Baybars'ın saltanatı döneminde, Mısır ve Kahire'de Sünnî dört mezhep olan Şâfi, Hanefi, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden birer başkadı tayin edildiğini söylemekte ve h.665 [m.1266/1267] yılında başlayan bu uygulamanın bu şekilde devam ettirildiğini ifade etmektedir (Makrîzî, 1998: c. 3, 390). Suyûtî ise İslâm tarihinde dört başkadıyı ilk defa Baybars'ın tayin ettiğini ve Baybars'tan önce bu uygulamanın İslâm devletlerinde mevcut olmadığını belirtmektedir (Suyûtî, 2007: c. 2, 84). Bunlara ilaveten Makdisî de Baybars'ın saltanatı döneminde, h. 663 [m.1264/1265] yılında, kadıları dörde çıkardığını ve her mezhepten bir kadı tayin ederek İslam tarihinde, Fâtimilerin daha önce sözü edilen kısa bir dönemi hariç, ilk defa böyle bir uygulamayı yürürlüğe koyduğunu beyan etmektedir (el-Makdisî, 2012: 123). Kaynaklardan müşahede edildiği üzere, İslâm tarihinde sistemli ve planlı olarak ilk defa Sünnî dört mezhep başkadılarını Memlûkler döneminde Sultan Baybars ihdas etmiştir.

Baybars'ın dört mezhepten başkadılar tayin ettiği dönemde Mısır'da yargı yetkisi Şâfi Mezhebinden Kadı Tâceddin İbn-i Binti'l-E'azz'ın elindeydi. Ona Şâfi mezhebi dışında diğer mezheplerden de çeşitli yazışmalar gelirdi. Kadı Tâceddin ise farklı mezhepten olan meseleleri ele alıp çözüme kavuşturamazdı. Bu durumsa Sultan Baybars ve emirleri oldukça rahatsız etmiş ve artık bu duruma tahammül edemez olmuşlardı. Bunun üzerine her biri kendi mezhebi ile ilgili davalara bakması için her mezhepten birer kadı olmak üzere toplam dört başkadının ihdası üzerine anlaştılar (Kalkaşandî, 1922: c. 1, 419). Hâlbuki Baybars'ın izniyle insanlara kolaylık olsun diye Mısır'da bir başkadı tayin edilmişti (el-Makdisî, 2012: 123). Neticede Sultan Baybars tarafından Mısır'da Sünnî dört mezhep olan Şâfi, Hanefi, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden birer başkadı tayin edilmiş oldu.

Mısır'dan sonra Şam'da da dört mezhep başkadıları tayin edildi. Şam'daki başkadılarda derece olarak ilk sırada Şâfi Başkadısı, ardından Hanefi, Mâlikî ve Hanbelî Başkadıları gelmekteydi. Şam'dan sonra Halep'te de dört mezhep başkadıları tayin edildi (Kalkaşandî, 1914: c. 4, 192, 221).

Sünnî dört mezhep arasında inanç ve iman esasları konusunda büyük farklılıklar bulunmamaktaydı. Ancak tatbiki hukuk alanında büyük farklar vardı. Sultan Baybars, hukuki olarak ortaya çıkan sıkıntılara pratik çözüm elde etmek için dört mezhep arasındaki esneklikten yararlanmak istemiş olabilir (Üner, 1978: 81-82). Bunun yanında Baybars'ın Şâfi mezhebi haricinde Sünnî diğer üç mezhepten de başkadı

atarak Mısır'da önceden beri devam edip gelen Şâfi mezhebinin nüfuzunu kırmak ve mezhep kavgalarını da engellemek istemiş olabilir (Özbek, 1994: 306-307). Ayrıca Baybars'ın, bürokrasideki ve askeriyedeki Türklerin, Hanefî mezhebinden olması hasebiyle Hanefî kadıları öne çıkarmak istemiş olabileceği de düşünülebilir.

Buna karşın Baybars'ın saltanatından sonraki dönemlerde başkadılarının sayısının dörde çıkmasının hatalı tarafları da müşahede edilmiştir. Hanefî kadıları ile Şâfi kadıların birbirleriyle kavga edecek derecede hukuki sorunlar yaşadıkları dönemler de bulunmaktadır. Bunlara karşın dört mezhepten birer başkadının atanması meselesi, İslâm tarihinde orijinal bir uygulamadır (Üner, 1978: 81-82, 113).

6. Sonuç

Dini ve adli görevlerin en önemlisi olan kadılık kurumunun başında başkadılık bulunmaktadır. Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkan, Raşid Halifeler ve Emevîler döneminde devamlı surette gelişme gösteren kadılık, Abbasîler döneminde kurumsal hale gelmiştir. Abbasîler döneminde başkadılık müessesesi tesis edilerek Harun Reşid tarafından Kadı Ebu Yusuf, İslam tarihinin ilk başkadısı olarak tayin edilmiştir. Abbasîler, bölge halkının mezhepsel durumuna göre Sünnî dört mezhepten kadılar tayin etmişlerdir. Ancak bu durum Memlûklerde olduğu gibi sistemli manada Sünnî dört mezhep başkadılarının tayin edilmesi gibi olmamıştır. Daha sonra Mısır'da Fâtîmî Veziri Ebu Ali Ahmed, İmâmiye ve İsmâiliyye mezheplerinden ikisi Şîi, Mâlikî ve Şâfi mezheplerinden ikisi de Sünnî kadılardan olmak üzere toplam dört mezhepten başkadılar tayin etmiştir. Ancak bu uygulama, Ebu Ali Ahmed'in öldürülmesiyle son bulmuş ve bir yıl kadar bile devam edememiştir. Vezir Ebu Ali Ahmed, İmâmiye Şia'sına mensup olduğu için temelde İmâmiye Şia'sını ve genel olarak da Şiiliği kuvvetlendirmek için Mısır'da yaygın olan Sünnî mezheplerden Mâlikî ve Şâfilerden birer kadı atamış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü mezheplerin zuhurunu müteakip Mısır'daki halkın ekseriyeti tarih boyunca hep Sünnî olup, bilhassa Şâfi ve Mâlikî mezheplerine mensuptu. Ayrıca Fâtîmîlerde ki kısa süreli dört başkadı atama denemesi sonuçsuz kalmıştır. Daha sonra Mısır ve Suriye'de uzun süre hâkimiyet tesis eden Memlûkler döneminde Sultan Baybars, Mısır'da Sünnî dört mezhep olan Şâfi, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî kadılarından birer kişi olmak üzere toplam dört Sünnî Başkadı tayin etmiştir. Ardından bu uygulama Şam'da ve Halep'te de tesis edilerek Sünnî dört mezhepten başkadılar tayin edilmiştir. Bu durum Memlûkler Devleti'nin son bulmasına kadar Mısır ve Suriye'de devam etmiştir. Memlûklerde bulunan bu başkadılar arasında derece olarak başta gelen Şâfi başkadısının hemen akabindeyse Hanefî başkadısının gelmesi ona verilen önemi göstermektedir. Dolayısıyla devlet yönetiminde ve askeriyede bulunan Türklerin, Hanefî mezhebinden olmaları sebebiyle bu mezhebin öne çıkarılmış olduğu gözlenmektedir. Memlûkler döneminde iki buçuk asır gibi uzun bir süre Sünnî dört mezhep başkadılarının dini ve adli kurumların başında görev yapması, hukukun sosyal hayat üzerine tatbiki adına son derece etkili bir uygulama olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Bağdâdî, Ebi Bekir Ahmed bin Ali el-Hatîb. (1997). *Târîhu Bağdâd ev Medînetü's-Selâm*, Tahkik: Mustafa Abd el-Kâdir Atâ, c. 14, Beyrut.
- el-Makdisî, el-Allâme Merî' el-Keremî el-Hanbelî Merî' bin Yusuf el-Kerumî el-Makdisî el-Misrî el-Hanbelî. (2012). *Nüzhetü'n-Nâzirîn fi Târih min Veliyy Mısra min Hülefâ ve es-Selâtin*, Tahkik: Abdullah Muhammed el-Kenderî, Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir.
- İbn Battûta. (1992). *Rihle İbn Battûta*, Beyrut: Dâr Sâdır.
- Kalkaşandî, Ebû el-'Abbâs Ahmed b. 'Ali. (1922). *Subh el-'Aşâ fi Sinâ'at el-İnşâ*, c. 1, Kâhire: Matbaa el-Emîriyye.
- . (1914). *Subh el-'Aşâ fi Sinâ'at el-İnşâ*, c. 4. Kâhire: Matbaa el-Emîriyye
- . (1915). *Subh el-'Aşâ fi Sinâ'at el-İnşâ* c. 5. Kâhire: Matbaa el-Emîriyye
- Kettânî, Muhammed Abdulhay. (2012). *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, Mısır: Dâru's-Selâm.
- Makdisî, George. (2012). *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim-İslâm Dünyası ve Hıristiyan Batı*, Tercüme ve İnceleme: Ali Hakan Çavuşoğlu ve Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Makrizî, Takiyy ed-Dîn Ahmed b. 'Ali. (1998) *el-Mevâ 'iz ve el-İ 'tibâr bi Zikr el-Hitât ve el-Âsâr*, Tah. Muhammed Zeynuhum-Mediha eş-Şerkâvî, Kâhire: Matbaa Medbûlâ.
- Maverdî, Ebi el-Hasan Ali bin Muhammed bin Habîb. (1989). *Kitâb el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve el-Vilâyet ed-Dîniyye*. Tahkik: Ahmed Mübârek el-Bağdâdî, Kuveyt: Mektebe Dâr İbn Kuteybe.
- Özbek, Süleyman. (1994). "el-Melikü'z-Zâhir Rüknu'd-din Baybars Zamanı Memluk Devletinin Dini Siyaseti", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, s. IX.
- Özen, Şükrü. (2001). "Kâdilkudât", *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, c. 24.
- Suyûtî, Celâl ed-Dîn Abd er-Rahmân. (2007). *Hüsn el-Muhâdara fi Ahbâr Mısır ve el-Kâhire*, Kahire: Mektebe el-Hâncî.
- Mez, Adam. (2013). *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti-İslâm'ın Rönesansı*, Çev. Salih Şaban, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin. (1961). *Berkûk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Üner, Mehmet Orhan. (1978). "Memlûklular'da Dinî ve Adli Kurumlar", Basılmamış Doçentlik Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Zâhirî, Halil b. Şahin. (1894). *Zübdet-ü Keşf il-Memâlik*, Paris: el-Matbaa el-Cumhûriyye.
- Zeydan, Corci. (1328). *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*, Tercüme: Z. Meğamiz, c. 1, Dersâdet: İkdâm Matbaası.